ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 115, Nisan 2021, s. 385-402

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.49729>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
28.02.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.04.2021

Selcan KALIN

Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Sanatta Yeterlik
Öğrencisi

kalinselcan@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6466-471X

20.YY'DAN 21.YY'A KADAR SANAT YAPITININ YENİDEN ÜRETİMİ VE ANLAM İLİŞKİSİ: "PİSUVAR" ÖRNEĞİ

Öz

"Pisuvlar" 20.Yüzyılda sanatı alt üst eden ikonik bir sanat eseri olmuştur. Bu eserle birlikte Marcel Duchamp gelenekselliği yok sayarak kural tanımaksızın, günlük kullandığımız sıradan nesneyi sanat nesnesine dönüştürmüştür. "Pisuvlar" 1917 yılında Marcel Duchamp tarafından bir galeri mekânına konularak sergilenmiştir. "Pisuvlar" konusu 20.yüzyıl'dan 21.yüzyıl'a kadar Modern ve Çağdaş sanatçıların birçoğunun tema olarak işlediğini görmekteyiz. Pisuvlar'ın sanat alanında çeşitli disiplinlerarası kullanımı 21.yüzyılda da önem taşımaktadır. Bu makale 20 ve 21.yüzyılda sanat tarihinde farklı dönemlerde pisuvarın aynı konuyu farklı anlayışlarla sanatçıların kendine özgü yorumları, teknikleri ve dil kullanımları farklılık göstermiştir. Pisuvlar'ı ilk konu olarak ele alan avangard sanatçı Marcel Duchamp sanat eserini bir galeri mekânına yerleştirerek anti sanat bir tavır sergilemiştir. Birçok sanatçı tarafından anlayış ve dil farklılıkları açısından geniş yelpazeyle ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bir eserin yeniden üretimi, yorumlanarak, sorgulanarak ironik ve parodik söylemle birçok sanatçı tarafından kavramsal olarak yeniden anlam yüklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sanat Eseri, Yeniden Üretim, Pisuvlar, Hazır Nesne.

THE REPRODUCTION OF ART WORKS FROM THE 20th CENTURY TO THE 21st CENTURY AND THE MEANING RELATIONSHIP: THE “URINAL” EXAMPLE

Abstract

The "urinal" became an iconic piece of art that turned art upside down in the 20th century. With this work, Marcel Duchamp ignored tradition and transformed the ordinary object we use daily into an art object, without recognizing any rules. The "urinal" was exhibited in 1917 by Marcel Duchamp in a gallery space. We see that the subject of "urinal" has worked as a theme by many of the Modern and Contemporary artists from the 20th century to the 21st century. The interdisciplinary use of the urinal in the field of art is also important in the 21st century. This article has different interpretations, techniques and language usage of the artists with different understandings of the same subject in different periods in the history of art in the 20-21th century. The avant-garde artist Marcel Duchamp, who dealt with the urinal as the first subject, displayed an anti-art attitude by placing his art work in a gallery space. It has been tried to be examined by many artists in terms of understanding and language differences in a wide range. The reproduction of a work has been conceptually reloaded by many artists with ironic and parodic discourse by interpreting and questioning it.

Keywords: Artwork, Reproduction, Urinal, Ready Made.

386

GİRİŞ

Modern Sanat 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıla kadar süregelen, geleneksel sanat anlayışını yıkıp eleştirel tavırla çeşitli sanat akımlarına öncülük olmasını sağlayan bir sanat tarzıdır. Bu doğrultuda modern sanatta düşünce ve estetik fikir birlikteliği değişikliğe başlamıştır. Bu değişiklik sanatçıların mevcut düzene başkaldırı, itiraz, eleştiri gibi konulara odaklanmalarını sağlamıştır. Sanatçıların modern sanatta estetik açısından değersiz görülen nesnelerinde sanata dönüştürülebileceği ortaya konulmuştur. Dolayısıyla savaşın yıkıntıları, buhranları, sosyo - kültürel, politik, devrim ve başkaldırı gibi kaotik dönemden geçen sanatçılar çalışmalarını hem biçimsel hem de kavramsal olarak yapmışlardır. Modern Sanat akımlarından Dada Hareketi estetik ve geleneksel anlayışıyla anti sanat bir tavır sergilemiştir.

Dada Hareketi'nin avangard sanatçısı Marcel Duchamp estetik kuralları yok saymış ve klasik anlayışa kökten meydan okuması şeklinde değerlendirilmiştir. Duchamp çalışmalarında Ready Made (Hazır Yapımlarını) kullanmıştır. Bu çalışmalarından biri olan “*Pisuvur*” (Görsel 1) eseri sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. “*Pisuvur*” anti sanata karşı alınan bir eylem olarak Duchamp tarafından galeri mekânına koyulmuştur. Eserde, “R. Mutt” imzasıyla kime ait olduğu bilinmediği ve sanatın tuvallelele sınır kalmayacağını, hazır nesnelerinde sanata dönüşebileceği gösterilmiştir. Duchamp, “Pisuvur'ın” sanat nesnesi olabileceğini, klasik anlayışı kural tanımadan yok saymıştır. Bu anlayışı sınırlandırmayıp artık geçersiz olduğunu izleyicilere vurgulamıştır. Duchamp, sanatta geleneksel değerlerin yerini farklı eğilimler ve günlük hayatta kullanılan sıradan nesnelerin veya malzemelerin sanata dönüşümünde pisuvur konusu sanat tarihinde dönüm noktası olmuştur. 20. yüzyılda Duchamp'la başlayan bu eser 21. yüzyılda birçok sanatçı tarafından konu alınmıştır. Sanatçılar var olan bir sanat eserini kendine has özellikleriyle nesnenin yeniden sanat nesnesine dönüşümünü farklı disiplinler arasında ele

alınmıştır. 20- 21. yüzyıl sanatçıları tarafından ele alınan bu konu üzerine gerçekleştirilen ve yeniden üretilen eserlerle ilişkilendirilerek sosyo-kültürel, siyasal, tarih, psikolojik açıdan bağlantılar kurulmuştur. Bu kavramlara dayalı sanatsal bir anlatımının somut bir dille oluşturulduğu ortaya konulmuştur. Ortaya konulan bu eserde Duchamp'ın Pisuvan'ı 20. ve 21. yüzyılda hem düşünsel hem de fiziki boyutu açısından her bir sanatçı için yeniden üretim üretmiştir. Her sanatçı pisuvanı hem kavramsal hem de söylemsel olarak birbiriyle ilişkilendirilerek farklı bağlamında ele alınarak incelemiştir. Farklı sanat disiplinleri arasında pisuvanın Duchamp'tan sonraki kopyaların çıkış nedenleri, amaçları, tespit edilerek sanatın her boyu ve yönüyle seçki halinde somut örneklerle bir değerlendirme yapılmıştır.

"Pisuvan" eserinin disiplinler arası sanat alanında yapılan pisuvan örneklerinin 20- 21. yüzyıl sanat anlayışlarıyla yeniden ürettikleri pisuvanı ele almışlardır. Sanat tarihi açısından önem arz eden bu eser üzerinden yeniden inşası, tekrar ele alınması ve yaratım süreci üzerinde bir inceleme yapılması amaçlanmıştır. Hazır olanın sanata dönüşümünü kalıplaşmış kuralları ve klasik sanatı yok sayarak, reddederek, bir sanat eserini yeniden sanatçıları tarafından eylemsel, kavramsal ve anlam açısından eleştirilmiş, sorgulanmış ve yorumlanmıştır.

MODERN VE ÇAĞDAŞ SANATTA SANATÇILARLA PISUVAN ESERİ:

1. Marcel Duchamp (1887-1968):

Marcel Duchamp 28 Temmuz 1887 yılında Fransa Blainville-Crevon'da doğmuştur. Fransız ressam Marcel Duchamp iki abisini örnek almış, sanatçı olmak için Paris'e abilerinin yanına gitmiştir. Paris'te Académie Julian'da abilerinin sayesinde eğitimi sürdürmüştür. Duchamp, dedesinden kaynaklanan sanatsal bir yeteneği vardır. Sanatçının çocukluğu satranç oynamak, kitap okumak, müzik dinlemek ve resim yapmakla geçmiştir. Marcel Duchamp, Rouen'deki Corneille Lycee'de felsefe, tarih, belagat, fen, İngilizce, Almanca, Latince ve Yunanca içeren zor ve akademik bir eğitim sürecinden geçmiştir. Savaşın dolayısı ABD'de yaşamaya başlamıştır. Burada eğitim sürecinde aldığı felsefi yanını kullanarak ve Alman filozof Max Stirner'in görüşlerinden esinlenerek çalışmalarına felsefi fikirlerini sanatına özgün bir şekilde yansıtmıştır (Kabak, 2019: 3-7. paragraf).

Duchamp Kübizm, Dada, Pop Art, Minimalizm ve Kavramsal Sanat gibi birçok sanat akımlarının gelişimine yol açmıştır. Üretken bir sanatçı olan Duchamp, sanat tarihinde en büyük etkilerinden biri olanı kırmak için var olan normları sorgulama, uyarma, eleştirme ve oyuncu tavrıyla aşağılama, sanatı alt üst etme ve reddetme yetisi olmuştur (Esenoğlu, 2010: 26). Klasik sanat anlayışını bütünüyle kabul etmeyen Marcel Duchamp, herhangi bir nesneyi rastgele seçip onu kendine mal etme yöntemiyle, ironiksel bir eylemle ve düşünsel yaratımın tasarım aşamasında, el becerisinin önüne geçme fikri klasik sanatı yok sayarak ve özgün sanatsal anlayışıyla Duchamp'ın hazır nesneleri kullanarak günümüz sanatını belirleyen en önemli faktörlerden olma özelliklerini göstermektedir (Türkmenoğlu, 2012: 2). Duchamp ilk dönem çalışmalarında Empresyonist çizimler yapmıştır. Sanatçının 1902 yılında Fransa'da yaptığı çalışmalardan biri olan "Landscape at Blainville" Duchamp'ın ve ailesinin Claude Monet'e olan sevgilerini yansıttığını göstermektedir (Kabak, 2019: 5. paragraf).

Sanatçı, 1912-13 yılında New York'ta Kübist tarzda yapılan "Merdivenden İnen Kadın" resmi baya bir tepki toplamıştır. Duchamp, eserinde nü ve hareketliliği birlikte yakalayarak kübik formları oluşturmuştur. Resmin Fütürist yanı da ağır basmaktaydı fakat Duchamp ise hareket kavramını zihinde tasarlanan kurguyu ifade etmek için bir araç olarak kullanmak istemiştir.

Fütürist anlayış, Duchamp'a göre geleneksel resimden olandan başka bir şey vermemiştir, bu yüzden Duchamp da anlamlılık ifade etmemiştir (Üce, 2019: 56).

Marcel Duchamp, Dada akımının kurucularından biri olup "anti-sanat" terimini ilk kez kullanan avangard sanatçıdır. Duchamp, klasik sanatı yok sayıp gelenekselliğe karşı çıkmış, var olan bir nesneyi yeniden anlam yüklemeleri yapmıştır. Duchamp Ready Made (Hazır Yapımları) sıradanlaştıran nesnelere onu yeniden bir sanat nesnelere dönüştürmüştür. Dolayısıyla sanatı yetenek ve beceri eylemindense sanatı zihinsel düşünme eylemine dönüştürmüştür. Duchamp'ın çalışmalarının çoğunda sıradan, günlük kullanılan bir nesneyi alıp ona yeniden anlam yüklemiştir. Bu yeniden anlam yüklemelerini çalışmalarındaki nesnelerin çoğunda üzerine yazı yazarak yapmıştır. Marcel Duchamp, 20.yüzyılın en etkili sanatçılarından olmuştur (Yüret, 2013: 13).

Duchamp, 1917 yılında New York'ta Bağımsız Sanatçılar Sergi'sinde R. Mutt takma adıyla hazır nesneyi sanat nesnesine dönüştürüp galeri mekânında "Pisuvan" (Görsel 1) adlı çalışmasını ters çevirip sanatı alt üst etmiştir. Sergiye, her türlü çalışmanın kabul edileceği söylenmiş fakat Bağımsız Sanatçılar Derneği tarafından bu eser ahlak dışı olarak görülmüş ve sergiye kabul edilmemiştir. *New York'ta yayımlanan The Blindman'daki yazı açıktı:*

"Mr. Mutt bu pisuarı kendi elleriyle mi yaptı yoksa yapmadı mı, bunun hiç önemi yok. Onu seçen kendisi. Hayatın sıradan eşyalarından birini almış, yararlı işlevi kaybolacak şekilde başka bir isim ve bakış açısıyla onu bir yere yerleştirmiş." yazısıyla The Blindman'da yer almıştır. Duchamp, bu şekilde hazır nesne kullanarak sanat anlayışına özgünlüğüyle açıklık getirmiş, Dada'nın avangardı olmuştur. Sanatçı, kullandığı hazır nesnelerin fonksiyonelliğini kaldırmış, onlara yeni anlamlar yükleyerek nesneyi sanata dönüştürmüştür (Fortenberry, 2015: 1926).

Görsel 1. M. Duchamp, "Pisuvan" 1917, 38.1x 48.9x 62.5 cm, S. Francisco Museum of Modern Art.

<http://www.sanatatak.com/view/cesme- Duchamp-tarafından-yaratılmadı> E.T: 06.01.2021

Duchamp, herhangi bir nesneyi seçip yaratıcılığını ve ustalığını kullanarak ona yeni anlamlar yükleyerek rastgele bir hazır nesneyi seçtiğini vurgulamıştır. Duchamp, bu eserinde nesnenin işlevselliğinin değiştirildiğini ve bu değişikliklerle sanatçı/sanat-nesnesi/halk ilişkilerine dikkat

çekmesi söz konusu olmuştur. Bu nesne sıradan, benzeri olmayan, seri yapım sonucu bir ürün olmuştur. Sanatçı, bu nesnenin bulunduğu konum ve ona yüklediği anlam değişikliğiyle üzerine yazdığı "R. Mutt" imzasını atarak ona belli bir özellik kazandırmıştır. İzleyici galeri mekânında sergilenen bu sıradan nesneyi bir sanat yapıtı olarak benimsemek ya da reddetmek yerine onu eleştirel bir tavırla sorgulamaya yönelmiştir (Lynton, 1991: 133-134).

Marcel Duchamp, Ready Made (Hazır Yapıt) kullanımında avangard bir sanatçı olmakla beraber sanat tarihi açısından önemli bir sanat eseri ortaya koymuştur. Duchamp, bu sanat eseriyle birlikte sanatın tuvalerde fırça vuruşlarının boyayla sınırlı olmadığını belirtmiştir. Sıradan bir nesnenin sanat malzemesi olarak kullanılacağını bu malzemelerin galeri mekânında sergilenip yer alabileceğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla buda izleyicilere farklı düşünme imkânı sunmuştur. Duchamp'tan sonraki birçok Modern ve Çağdaş sanatçılar avangard sanatçıdan ilham alarak kopyalarını yeniden üreterek ve kendilerine mal ederek Duchamp'ın üslubunun ya da hazır nesne kullanımının bir devamı olarak görülmektedir. Bu yüzden Duchamp anti sanat tavrıyla ve sanat anlayışla "Pisuvvar" (Görsel 1) eseriyle birlikte sanatçılar tarafından dinamik, güçlü düşüncesine, ilham veren ve dikkat çeken sanatçı olarak sanat tarihinde yer almıştır. Birçok sanatçı da Duchamp'ın hazır yapımı pisuvardan esinlenerek bu eseri tekrar konu olarak ele almışlar ve yeniden üretimlerini gerçekleştirmişlerdir.

2. Robert Gober (1954-):

Robert Gober, 1954 yılında Meriden, Connecticut Amerika'da doğmuştur. Gober, Vermont'taki Middlebury Koleji'nde ve Roma'daki Tyler Sanat Okulu'nda sanat eğitimi almıştır. Robert Gober, Sürrealizm, Pop Art ve Kavramsal Sanat gibi sanat akımlarıyla ilgilenmiştir. Gober, günlük hayattaki sıradan eşyaların ve nesnelerin kopyalarını heykel olarak yapmıştır. Sanatçı, eserlerinde modern cinsel kimlik, din, siyaset, cinsiyet ayrımı gibi konuları yapıtlarında işlemiştir (Gober, t.y.: 1. paragraf).

Gober çalışmalarında, boya kutuları, kapıları, pisuvvar, vücuttan ayrılmış bacaklar, beşikler gibi paradoksal heykeller üretmiştir. Gober, heykel işlerinde ahşap, alçı, balmumu, tel, saç, boya gibi malzemeler kullanmıştır. Gober'de Marcel Duchamp gibi günlük hayatta bulunan sıradan nesneleri sanat nesnesi olarak kullanmış, onlara yeniden anlam yükleyip yeni kimlikler kazandırmıştır. Gober'ın çalışmalarıyla arasında kurduğu bağlar, kendi ilişkilerini, tecrübelerini, çocukluktaki yaşam zorluklarını ve kişi üzerindeki baskılarının etkilerini doğrudan yansıttığı görülmektedir. Gober'ın eserlerinin çoğu kişisel izlerinin etkilerini taşıyarak sanatsal çalışmalarını üretmiştir. Sanatçının eserlerinde insan vücuduyla ilişkili çağrışımlarda bulunmuştur. Gober, Katolik bir aile ortamında büyüdüğünden, din ve cinsiyet baskısı konularını çokça işlemiştir. Bunun nedeni ise Gober'ın eş cinsel olmasından dolayı bunu sanatına yansıtmıştır. Bununla birlikte Gober çocukken belleğinde bıraktığı baskıların ve zorlukların izlerini taşımaktadır (Aydın, 2012: 232).

Görsel 2. Robert Gober, “Two Urinal (İki Pisuvan)”, 1986, Alçı, Tel, Çıta, Ahşap ve Emaye Boya.

<https://www.glenstone.org/artist/robert-gober/> E. T.: 08.02.2021

Robert Gober, “*Two Urinal (İki Pisuvan)*” (Görsel 2) adlı çalışmasında yan yana aynı boyutta duvara montelenen iki pisuvan Gober’in eşcinselliğini ima eden imgeyle ifade edilmiştir. Gober’in sanat eserinde Duchamp’ın “Pisuvan’ına” (Görsel 1) gönderme yapmıştır. Gober, bu eser de stilize edilmiş cinsiyet, cinsiyet ayrımı ve hijyen gibi kavramlara dolaylı olarak vurgulamak istenen psikoseksüel kaygıları düşündürmüştür. Dolayısıyla sanatçı insan vücudunun fiziksel uzuvlarına üstü kapalı bir şekilde atıfta bulunmuştur (Hopkins, 2018: 75). Gober, özgür düşüncesini sanatın farklı yönüyle ve boyutuyla betimleyip izleyiciye üstü kapalı, düşündürücü ve sorgulayıcı bir mesajla iletmek istemiştir.

3. Pierre Pinoncelli (1929-):

Pierre Pinoncelli, 1929 yılında Fransa’da doğmuş, Fransız enstalasyon ve performans sanatçısıdır. Duchamp’ın Pisuar’ından sonra toplam 8 tane kopyası üretilmiştir. Performans sanatçısı Pinoncelli eserin işlevselliğini ve provatif olma özelliğini iddia ederek bir eylem gerçekleştirmiştir. Bu eylem Pinocelli tarafından pisuvanın üzerine işlemiş ve baltayla eseri yok etmeyi amaçlamıştır. Polis tarafından yakalanmış ve tutuklanmıştır (Tanla, 2009: 5. paragraf).

Görsel 3. P. Pinoncelli, "Pinoncelli Çeşmesi", 1993, Yerleştirme/Performans.

<https://alchetron.com/Pierre-Pinoncelli#pierre-pinoncelli-a8ad6449-4865-42cb-b5da-57185dbbaef-resize-750.jpeg> E.
T.: 14.02.2021

Girgin'e göre, Pinoncelli, "Pisuvanın yapay yaratılan bir ikonik statüsünden kurtarıp asli görevini görevine iade ettiğini" iddia ettiğini söylemiştir. Sanatçı, Duchamp'ın yaptığı sanatı yeniden üretmek ya da yinlemek yerine Duchamp'ın düşüncesini yıkmak istemiştir (Girgin, 2018: 288). Pinoncelli "Pinoncelli Çeşmesi" (Görsel 3) adlı çalışmasında Duchamp'ın kopyasına farklı sanat anlayışı getirmek istemiş bunu da eserin üzerinde var olan "1917" yılı ve Duchamp'ın "R.Mutt" imzası gibi Pinoncelli de "Pinocelli" ismini ve "1993" yılını eserin üzerine imzasını atarak öykünme de bulunmuş ve Duchamp'a gönderme yapmıştır. Pinocelli'nin pisuvan kopyasının içine işediği varsayımları yapılmıştır. Pinoncelli, yaptığı bu tavır karşısında polis tarafından tutuklanmıştır. Pinoncelli, bu esere mizahi bir söylemle Duchamp'tan sonra tekrar konu almış ve onu yeniden betimleyerek, kurgulayarak izleyiciye sunmuştur.

4. Sherrie Levine (1947-):

Sherrie Levine, 1947 yılında Hazleton, Pennsylvania ABD'de doğmuştur. Levine Madison'daki Wisconsin Üniversitesi'nde sanat eğitimini tamamlamıştır. Levine, 1975 yılında New York'a taşınmıştır. Levine, Alexander Rodçenko, Eliot Parker gibi erkek sanatçıların çalışmalarını fotoğraflayarak kendisinin eseriymiş gibi sergilemiştir (Levine, 2012: 1. paragraf).

Levine, 1996 yılında "Çeşme (Buddha)" (Görsel 4) adlı eserinde sanatçı, sanat tarihi açısından belli bir dönüm noktası oluşturan sanat eserlerini kendine mal ederek bazen aynısını kopyalamış bazen de üzerinde tekrar düşünüp tasarlayıp yeniden üretmiştir. Duchamp'ın kullandığı hazır nesneyi kullanıp yaldız renkli, parlak olan yapı döküm bronz pisuvana yeniden anlam yükleyip yeniden bir kimliğe büründürmüştür. Yeni bir düşünce ve tasarımla üretilen bu eser, orijinal halini tekrar, yeniden betimleyip izleyiciye sunmuştur. Levine, sanat tarihinde önemli, ikonik

sanat yapıtlarının üzerinde eserleri, sanatçıları, eserdeki mesajı, fikir ve kimlik gibi kavramları sorgulamaya çalışmıştır (Çolak, 2019: 141).

Görsel 4. Sherrie Levine, "Çeşme (Buddha)", 1996, Bronz.

<https://www.thebroad.org/art/sherrie-levine/fountain-buddha> E. T. : 12.02.2021

Levine, sıradan bir nesneyi estetik açısından yüceltmıştır. Levine, Duchamp'ın "Pisuvan'ı" (Görsel 1) hazır yapımına saygı durmuştur. Bu duruşla Levine sıradanlığı yükseltip, kutsayarak nesneyi sanata dönüştürmüştür (Refik, 2015: 1. paragraf). Levine, Duchamp'ın hazır yapımından esinlenerek var olan bir eseri kendine mal ederek tekrar kendine özgü sanat anlayışıyla Marcel Duchamp'tan sonra pisuvan konusunu bronz dökümle izleyiciye sunmuştur.

5. Sarah Lucas(1962-):

Sarah Lucas,1962 yılında İngiltere Londra'da doğmuştur. Lucas, 1990 yıllarda var olan Genç İngiliz sanatçılarından biridir. Lucas, sıradan nesnelerle cinsellik, kimlik sorgulaması, ölüm gibi konulara heykellerinde yer vermiştir. Sanatçı performans, kinestetik, fotoğraf ve heykelleriyle tanınan İngiliz sanatçısıdır. Çalışmalarında sıradan nesneleri kullanarak toplumsal cinsiyet, kimlik üzerine düşündürücü ve sorgulayıcı antropomorfik çalışmalar yapmıştır Lucas, gündelik sıradan nesneler olarak gazeteler, taytlar, sigaralar ve tuvaletler cinsellik ve cinsiyet kaba gibi sokak diliyle imalarda bulunma ve bunlarla ilişki kurma biçimini sorgulamıştır (Lucas, t.y.: 1.paragraf).

Görsel 5. Sarah Lucas, “Dışardaki Eski (The Old In Out)”, 1998.

<https://www.tate.org.uk/art/artworks/lucas-the-old-in-out-t07513> E.T.: 09.02.2021

Sarah Lucas, “*Dışardaki Eski (The Old In Out)*” (Görsel 5) adlı çalışmasında Duchamp’ın pisuvarıyla ilişkili olup sarı tonlarda dökme reçine olan klozet Barbara Gold Stone Galerisi’nde sergilenen dokuz benzer çalışmalarından biriydi. Lucas’ın klozeti yuvarlak aşağı doğru kıvrımlı sahip klozet dişiliği vurgulayan metafor olmuştur (Lucas, t.y.: 1-2. paragraf). Lucas, özgün sanat anlayışıyla Duchamp’ın pisuvarına göndermede bulunmuştur. Sarah Lucas’da “*Dışardaki Eski (The Old In Out)*”(Görsel 5) Robert Gober, “*Two Urinal (İki Pisuvan)*”(Görsel 2) gibi çalışmalarda iki sanatçıda cinsiyet kimliğini sorgulamıştır.

6. Vahit Tuna (1971-):

Vahit Tuna, 1971 yılında Edremit’te doğmuştur. Tuna, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü’nden mezun olup eğitimini tamamlamıştır. Tuna, yurt içinde ve yurt dışında birçok müze, sergi alanlarında, kurum koleksiyonlarında grup ve kişisel sergilere katılmıştır. Sanatçı, çalışmalarında tını, ses, hafıza, zihne ait izleri, sosyo-politik gibi temaları işleyen çalışmalarında bu konulara yer vermektedir (Tuna, t.y.: 1. paragraf).

Vahit Tuna, 1999 yılında “*Armut*” (Görsel 6) adlı çalışmasında Duchamp’ın pisuarına hem formlsal hem de kadının beden olgusuyla kurduğu ilişkiyi ve “R.Mutt” yazısının dilsel olarak arasındaki bağ ve benzerliği farklı yorum, dil, teknikle anlatmak istemiştir. Sanatçı, kullandığı dil ve biçimle pisuvara anlamsal çağırışimler yaparak göndermede bulunmuştur (Girgin, 2018: 289).

Görsel 6. V. Tuna, "Armut", 1999, Kartpostal.

<https://www.artforum.com/picks/unhappy-ready-made-45119 E.T.: 16.02.2021>

Tuna, "Armut" (Görsel 6) isimli sanat eserinde, R.Mutt imzasıyla değil de ters konan pisuvarın armutu çağrıştırdığından ve armut pisuar formunu vermesiyle sanatçı çalışmayı görselleştirmiştir (Tangüner, 2010: 4. paragraf). Vahit Tuna, Duchamp'tan sonra pisuvar konusunu farklı sanat anlayışıyla ele almıştır. Tuna, Duchamp'ın pisuvar eseri örneğinden etkilendiği görölmektedir. Duchamp, doğal olmayan bir nesne kullanırken Tuna, doğada var olan doğal bir ürünü kullanarak sanata dönüştürmüştür ve bu eserin görselini fotoğraflamıştır. Duchamp seramik bir hazır yapımın üzerine 1917 yılı "R.Mutt" imzasını atmış Tuna ise Fransız sanatçı Pinocelli gibi eser üzerine "R.Mutt" imzasını ve 1917 yılını kullanmıştır. Sanatçı, pisuvar konusuyla malzemeyi farklı seçip değişik bir boyut kazandırarak Duchamp'ın "Pisuvan'ına" (Görsel 1) çağrışım ve göndermede bulunmuştur.

7. Richard Jackson (1939-):

Richard Jackson, 1939 yılında Amerika'da doğmuştur. Jackson, soyut dışavurumculuktan ve aksiyon resminden ilham almıştır. Aynı zamanda Jackson Pollock'tan etkilenecek çalışmalarında Pollock gibi damlaları akıtma etkisini kullanarak heykellere boya damlacıklarını kurguladığı makinelerle pop renklerini kullanarak püskürtmüştür. Püskürtülen bu canlı gökkuşağı gibi pop renklerin sıvı halinde, kurguladığı, tasarladığı çalışmalarını bir galeri mekânında ya bir kaide üzerinde duvarlara ya da zeminlere serpiştirilmiştir. Sanatçı eserlerini önemli müzelerde sergilemiştir.

Görsel 7. R. Jackson, "Pompa Pee Doo", 2004, Fiberglas, Pompa Kova, Akrilik Boya.

<https://www.straight.com/article-321067/vancouver/playful-painting-machines-meet-peeing-bears>
10.02.2021

E.T.:

Richard Jackson, 2004 yılında yaptığı "Pompa Pee Doo" (Görsel 7) adlı çalışmasında sanatçı 20. yüzyıl da sanatı alt üst eden "Pisuvan"(Görsel 1) eserini çağdaş sanatta tekrar konu olarak ele almıştır. Jackson bu konuyu 21.yüzyılda estetik açısından ve geleneksel olanın sorguladığını 20.yüzyıldaki Duchamp'ın "Pisuvan" (Görsel 1) konusunu bu çalışmasıyla göstermiştir. Jackson'ın sergideki yaptığı enstalasyon çalışmalarından biridir. Jackson, gök kuşağı renklerini kullanarak duvara montelenen pisuvanın içerisine kova da bulunan doğal köpük boyalarla pisuvaya püskürtülmüştür. Kalifornya'nın resmi eyalet hayvanı olan büyük boz ayıların fiberglasslı pisuvan başlı ayıların pisuvaya boya püskürtülecek şekilde yerleştirilmiştir. Jackson, Duchamp'ın yaptığı pisuvaya gönderme yapmış ve aynı zamanda Duchamp'ın başlattığı tartışmayı hem ayıların yaptığı davranış ve duvara montelenen pisuvanın fonksiyonel olarak sanatçı tarafından onayladığı ve takdir ettiğini edimsel olarak göstermektedir (Jackson, 2019: 1-2. paragraf).

Richard Jackson, Duchamp'ın pisuvasına gönderme yapmış, dolayısıyla Jackson,2004-5 yılında yaptığı çalışmasıyla Duchamp'ın pisuvarından tamamen farklı olarak pisuvan eseri konusuna bütünüyle kendine özgü yorum ve sanat anlayışıyla yeniden üretetek eserini sergilemiş ve izleyiciye sunmuştur. Jackson, büyük ayı figürlerinde pisuvanları kullanmıştır.

8. Zhou Wendou (1970-):

Zhou Wendou,1970 yılında Pekin'de doğmuştur. İspanya da eğitim görmüş ve sanat kariyerini resim, enstalasyon ve fotoğraf üzerine tamamlamıştır. Wendou, Çin çağdaş sanatının rolünü, işlevini, sosyo-politik tarafı değil onu ilgilendiren günlük sıradan nesneler olmuştur. Zhou farklı bakış sanat anlayışıyla ve özgün çalışmalarıyla eserlerinde mizahi durağan, abartısız gibi söylemleri kolayca izleyiciye hissettirebilmektedir (Wendou, 2021: 1. paragraf).

Wendou, sanat merkezlerinde galeriler ve sergi mekânlarında yurt içi ve yurt dışında eserleri sergilenmektedir. Zhou Wendou, sosyo-politik ve kültürel olarak odaklandığı konuları parodik,

mizahi ve ironik bir dille görselleştirerek alımlayıcıya sunmuştur. Wendou, daha çok nesnenin işlevinden çok Duchamp'ın mizahından yola çıkmıştır. Wendou'da çalışmalarında nesnenin işlevini sorgulayarak çok sayıdaki nesneye anlam yüklemiştir. Yeni form, yaratım ve mekân arasında bağ kurarak ikonik bir yapıt pisuvan örneğini kendi sanat anlayışıyla neyi amaçladığını yeniden bir tasarım ve yaratım sürecinde eylemlerini ortaya koymak istemiştir.

Görsel 8. Z. Wendou, "İsimsiz", 2005, Üç tane Renkli fotoğraf, 60x80cm.

<https://ms-demeanor.tumblr.com/post/189048791937/untitled-2006-zhou-wendou> E. T. : 19.02.2021

Zhou Wendou, "İsimsiz" (Görsel 8) adlı çalışmasında Duchamp çalışmalarından biri olan "Pisuvan"(Resim1.) en çok sevilen referans olan çalışması, Wendou tarafından pisuvanın bir kopyasının parçalanmasını üç aşamada gerçekleştirmiştir. Bu aşamaları bütünsel olarak bir görselde birleştirmiştir. 1. aşamada Duchamp 'ın pisuvan'ın kopyası yer alırken, 2. aşamada Pisuvan'ın parçalanması ve son aşamada parçalanan porselenin seramik parçalarını birleştirerek bir nesneden bambaşka yeni bir nesne yaratma süresini anlattığı görülmektedir. Wendou için pisuvan nesnesi vazoya dönüşmüş, sanatçı kavramsal olarak farklı anlam yüklemiştir. Görüntü değişmiş, bu değişimin süreci fotoğraflanarak alımlayıcıya vermek istediğı mesajı ileterek sunmuştur. Wendou, güncel olanı yeniden tasarlamış ve üretme aşamasından geçirmiştir. Sanatçı, nesneye yüklediğı sosyo -kültürel değerler ve işlevine anlamsal yükleme yapmıştır. Sanat tarihinde hazır nesne ve ikonik bir eser olan "Pisuvan'a" bambaşka yeni anlamlar yüklemiş ve sanatta yeni nesne dönüşümünü yaratmıştır (İlhan, 2020: 72-73).

Wendou, Duchamp ve diğer sanatçılar gibi güncel olarak aynı konuyu işlemiştir. Wendou, malzeme olarak seramiğı kullanması Çin çağdaş sanatında seramiğın anlam ve önemine dikkat çekmek istemiştir. Çin çağdaş sanatında seramiğın önemli bir yer aldığını her aşamasında görselleştirdiğı "İsimsiz" (Görsel 8) adlı sanat yapıtında vurgulamak istemiştir. Wendou da malzeme olarak seramik kullanıma dikkat çekerek yaptığı eserde aşama aşama farklı nesnenin oluşumunu görselleştirmiştir. Pisuvan kopyasının malzeme kullanımı olarak seramik olmasına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda Duchamp'a gönderme de bulunduğu söz konusudur. Wendou, eserin üzerinde herhangi bir imza ya da yıl kullanmamıştır. Dolayısıyla Marcel Duchamp'ın pisuvanı, Zhou Wendou'nun pisuvanından farklıdır.

9. Kendell Greers (1968-):

Kendell Geers, 1968 yılında Güney Afrika'da doğmuştur. Bürüksel'de yaşıyor, çalışmalarını burada sürdürüp devam etmektedir. Geers, sanat tarihin de ikonografik ve kitsch alanlarında, çeşitli referanslar kullanarak parodik, ironik bir dille sanatsal değerleri sorgulamıştır. Çalışmalarında ırksal, politik konuları gelişigüzel bir tavırla sergilemiştir. Geers, çalışmalarında günlük hayatta kullandığımız, sıradan, hazır nesneleri kullanarak kendi üslubunu ve tekniğı dahil ederek farklı amaçlara dönüştürmüştür. Enstalasyon, performans ve video sanatçısı Geers,

bu amacı eline geçen sıradan, buluntu nesneleri sanata dönüştürerek onlara yeniden anlam katmaktadır. Sanatçı, herhangi bir tekniğe, malzemeye ve akıma bağlı kalıp kendini sınırlandırmamıştır (Işık, 2015: 1. paragraf).

Görsel 9. K. Geers, "Alfred Jarry'e Saygı",2006, Porselen Pisuvan ve Sprey Boya, 61x32x38 cm.

<http://whiteboxnyc.org/event/kendell-geers-whodovooduchamp/> E.T.: 19.02.2021

Kendell Geers, 2006 yılında yaptığı "*Alfred Jarry'e Saygı*" (Görsel 9) adlı çalışmasında Marcel Duchamp'ın retrospektif sergisinde saldırgan bir tavır sergileyerek "*Pisuvan'ın*" (Görsel 1) kopyasının üzerine işemiştir. "*Alfred Jarry'e Saygı*" (Görsel 9) sanat eserinde metinlerarasallıkla hazır nesneyi harmanlayan bir eser üretmiştir. Geers, Duchamp 'ın, "*Pisuvan'ına*" (Görsel 1) yeniden anlam yükleyerek, özgün sanat anlayışıyla düşüncesindeki eylemsel ifadeyi somutlaştırarak Pinocelli gibi bir tavır sergilediği görölmektedir (Girgin, 2018: 291). Geers, pisuvan konusu yeniden kurgulayarak izleyiciye sunmuştur. Yalnız Geers, Duchamp gibi pisuvanı bir kaidenin üzerinde değil de duvara yerleştirdiği ya da eserde yıl, imza kullanılmadığı görölmektedir. Sanatçı eseri kurgulayıp, yapmış olduğu çalışmayla çağdaş sanata farklı bakış açısını göstermiştir. Eserde vurgulanmak istenen şey çağdaş sanatta pisuvan konusunun farklı boyutta işlenmiş olmasıdır.

10. Florian Kuhlmann (1988-):

Florian Kuhlmann,1988 yılında doğmuş Alman enstalasyon sanatçısıdır. Kuhlmann, "*Alpha ve Omega*" (Görsel 10) adlı çalışma sanat tarihinde sanatı alt üst eden pisuvanın parodik ve ironik bir yorumudur. Florian Kuhlmann, Duchamp'ın "*Pisuar'ı*" (Görsel 1) Damien Hirst'ün kullandığı malzemeye ve yöntemeye başvurmuştur. Hirst, ölü hayvan bedenlerini daha uzun ve bozulmadan sakladığı formaldehitli çözelti kullanarak cam mekâna pisuvanı hapsedmiştir. Girgin' göre Florian Kuhlmann, pisuvan çalışmasını neden hapsettiğini ve esere neden "*Alpha*

ve Omega" ismini verdiğini şöyle açıklamaktadır: "Alpha ve Omega, Hristiyan mitolojisinden bir cümleyi ifade ediyor" demiştir (Girgin, 2018: 292).

Formaldehitte dondurulmuş pisuvan orijinal halini tamamen kaybetmiş Kuhlmann'ın dil, tarz, araç gibi stratejiye başvurarak Duchamp'ın ve Hirst'ün sanat anlayışlarını harmanlayarak ortaya çıkmıştır. Duchamp'ın pisuvanın kopyası, Hirst'ün formaldehitte cam mekâna yerleştirdiği pisuvan hazır nesnesini tamamen farklı bir sanat nesnesine dönüşmüştür. Bu dönüşüm var olan bir çalışmanın sanatçı tarafından yeniden üretime, yinelenen bir edimle sağlanmıştır. Kuhlmann, bunu sağlarken sanatçının kurguladığı ya da eser hakkındaki düşüncesini tekrar var olan konuyu birleştirerek esere yeni anlam yüklemiş ve yeni olanı ortaya koymuştur.

Görsel 10. F. Kuhlmann, "Alpha ve Omega", 2010.

<https://wappinschaw.wordpress.com/2016/07/05/damien-hirsts-the-physical-impossibility-of-death-in-the-mind-of-someone-living-1-2/> E.T.: 16.02.2021

11. Triyadi Guntur Wiratmo (1974-):

Triyadi Guntur Wiratmo 1974 yılında Endonezya'da doğmuştur. Guntur, görsel iletişim, tasarım lisansını ve görsel sanatlar alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Guntur, çalışmalarında sanat tarihindeki var olan temaları konu alarak tekrar eserler üzerinde sanat tarihi açısından araştırmalara yoğunlaşmıştır. 2002 Bratislava Uluslararası İllüstrasyon Bienal'inde önerilen İllüstratör Ödülü'nü kazandı. 2008 yılında Akili müze ödülleri finalist olmuş.2012'de Toyama'daki Sanat Kamp'ında misafir sanatçı olarak katılımını sağlamıştır. Sanatçı, birçok yurt içi ve yurt dışı sergilere iştirakçi olmuş ve halen sanat alanında çalışmalarına devam etmektedir (Wiratmo, 2019: 1. paragraf).

Görsel 11. T. Guntur Wiratmo, "Historytopia: Van Gogh Duchamp ile Karşılaştığında", 2011, Tuval Üzerine Akrilik Boya ve Grafit, 180x140 cm.

<https://daman.co.id/indonesias-weekly-art-activities-december-5-december-11/historytopia-when-mr-van-gogh-meets-mr-duchamp-by-triyadi-guntur-wiratmo/> E.T.: 18.02.2021

Guntur, 2011 yılında "*Historytopia: Van Gogh, Duchamp ile Karşılaştığında*" (Görsel 11) isimli çalışmasında elinde pisuvarı tutan Van Gogh ilginç bir tekrar düzenleme, tasarlama ve yenilemeyle izleyiciye sunulmuştur. Guntur, sanat tarihinde yer edinmiş bir esere farklı fikir ve yönelimle yeniden inşa etmiştir. "*Historytopia: Van Gogh, Duchamp ile karşılaştığında (When Mr. Van Gogh Meets Mr. Duchamp)*" (Görsel 11) görsel de Duchamp'ın pisuvarının tekrardan farklı üslup, teknik ve sanat anlayışıyla ele alınması Duchamp'ın pisuvarına tematik ve kavramsal olarak göndermelerde bulunulmasıdır (Girgin, 2018: 293).

Endonezyalı İllüstrasyon sanatçısı Triyadi Guntur Viratmo, Van Gogh'u grafit ve akrilik boya yardımıyla elinde Duchamp'ın "*Pisuvan'ını*" (Görsel 1) tutarak resmettiği ve çağdaş sanatta farklı sanat anlayışıyla pisuvar konusu hakkında Duchamp'a gönderme de bulunmuştur.

SONUÇ

20. Yüzyıl'dan 21. Yüzyıl'a kadar birçok modern ve çağdaş sanatçıların ele aldığı "*Pisuvan*" eserini sanat tarihinde hazır nesne olarak konu almışlardır. 1917 yılında sergilenen "*Pisuvan*" eserinin Duchamp'tan sonraki sanatçıların bu eseri kendi sanat anlayışı ve farklı bakış açılarıyla tekrar yorumladıkları görülmektedir. Dada Hareketinin öncü sanatçı olan Duchamp, hazır nesne kullanımı olarak başlattığı bu eserin, sanat tarihinde klasik sanat anlayışını ve kuralları yok sayarak eseri sergilemiştir. Duchamp'tan sonraki sanatçıların yaptığı kopyalar eklektik ve manipüle edilerek tasarlanmıştır. "*Pisuvan*" (Görsel 1) adlı eseri sanat tarihi açısından ikonik bir eser olup aynı sanat alanında ayrı bir konuma ve özelliğe sahiptir. Daha sonraki anlayışlara ve yeniden üretim yapan pek çok modern ve çağdaş sanatçıların etkilemiş ve öncü olmuştur.

Dolayısıyla modern ve çağdaş sanatçıların birçoğu pisuvvar eserini konu olarak sosyo-kültürel, psikoloji, tarih, siyasi ve felsefe gibi konularla sanatı ilişkilendirerek sanatçılar tarafından tekrar bu konu işlenmiştir. Bu konuyu tekrar işleyen sanatçılara baktığımızda, Robert Gober "*İki Pisuvvar(Two Urinal)*"(Görsel 2) adlı çalışmasında cinsiyet ve cinsiyet aykırılığına konu olarak işlemiştir ve Duchamp'a gönderme de bulunmuştur. Performans sanatçısı Pierre Pinoncelli, "*Pinoncelli Çesmesi*"(Görsel 3) adlı çalışmasında Duchamp'ın Pisuvvar eserinin işlevselliğine provakatif olma özelliğini eylemsel olarak pisuvvarın kopyasına bir çekiç yardımıyla eserin üzerine vurarak yok etmeye çalışmıştır. Bu eylem fikriyle Duchamp'ın yaptığı sanatı ve düşüncesini yıkmak istemiştir. Duchamp "*Pisuvvar*" (Görsel 1) çalışmasıyla önemli bir mesaj vermiştir. Sanat tarihinin ikonik bir çalışması olan bu eser Ready Made(Hazır Nesne) sanatın kavramsal olarak yeniden anlam yüklenmesine ve sanatta sınırsız nesne kullanımı zenginliğine sahip olmuştur. Sherrie Levine "*Çeşme (Buddha)*"(Görsel 4) adlı eserinde yıldız renginde bronz yapıdöküm ile sıradanlığı yüceltmiştir. Sarah Lucas, "*Dışardaki Eski (The Old In Out)*"(Görsel 5) adlı çalışmasında Duchamp'ın pisuvvarıyla ilişkili olup sarı tonlarda dökme yapıdöküm olarak yapmıştır. Bu eserde sıradanlığı kutsayıp yüceltmıştır. Vahit Tuna "*Armut*" (Görsel 6) adlı eserinde Duchamp'ın Pisuvvar'ını hem biçimsel hem de kadının beden olgusuyla bağlantı kurarak dil ve biçime Duchamp'a göndermede bulunmuştur. Aksiyon resimlerinden ilham alan Amerikan Sanatçısı Richard Jackson, "*Pompa Pee Doo*"(Görsel 7) adlı çalışmada galeri mekânında pop renkleri makine yardımıyla büyük pisuvvar başlı boz ayıların üzerine ve galeri duvarına montelenen pisuvvarlara püskürtmüştür. Zhou Wendou, "*İsimsiz*" (Görsel 8) adlı çalışmasında Çin çağdaş sanatın sosyo-kültürel ve politik olarak odaklandığı konuları mizahi bir dille görselleştirerek izleyiciye sunmuştur. Kendell Geers, "*Alfred Jarry'e Saygı*" (Görsel 9)adlı sanat yapıtında metinlerarasallıkla hazır nesneyi birleştirerek elde ettiği kompozisyonla Pinoncelli'nin sergilediği politik bir tavır gibi Geers'te saldırgan bir tavır sergilemiştir. Alman enstalasyon sanatçısı Florian Kuhlmann, "*Alpha ve Omega*" (Görsel 10) adlı eserde Duchamp'ın "*Pisuvvar'ını*" (Görsel 1) ve Damien Hirst'ün formaldehitli bir cam kafese yerleştirmiştir. Triyado Guntur, 2011 yılında "*Historytopia: Van Gogh Duchamp ile Karşılaştığında (When Mr. Van Gogh Meets Mr.Duchamp)*"(Görsel 11) adlı yapıtında elinde pisuvvarı tutan Van Gogh ile tekrar düzenlenen tasarım ile alımlayıcıya sunmuştur.

Sanat tarihinde sanatın değişimine yön veren eserlerden biri olan pisuvvar konusu 20-21.yy'da birçok sanatçı tarafından konu olarak işlendiği görülmektedir. Birçok sanatçı, dil, anlatım ve tekniğini kullanarak yeniden bu konunun işlenmesine ve üretimine sağlamışlardır.

KAYNAKLAR

- Aydın, Seçkin, (2012), "Robert Gober'in Çalışmalarında Beden ve Nesne Gerilimi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 41(11), 231-244.
- Çolak, Pelin Dilara, (2019), Güncel Sanatta Anlam Dönüşümü, (Yayımlanan Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Esenoğlu, Esen, (2010), Marcel Duchamp ve 20.Yy Sanatına Postmodern Yaklaşım, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Fortenberry, Diane, (2015), Tarih Boyunca Sanat (Dünya Sanat Tarihinde Üsluplar ve Akımlar) (Çev., Dilek Şemdil, Süreyya Evren), (1.Baskı), YKY Yayınları, İstanbul.

- Girgin, Elif, (2018), Çağdaş Sanat ve Yeniden Üretim, (1.Basım), Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Hopkins, David, (2018), Modern Sanattan Sonra, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- İlhan, Sümeyra, (2020), Sanatsal Bir Eylem Biçimi olarak Yıkım ve Yeniden Yapılandırma, (Yayınlanmış Sanatta Yeterlilik Tezi), Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Ankara.
- Lynton, Norbert, (1991), Modern Sanatın Öyküsü (Çev., Cevat Çapan, Sadi Öziş), (2.Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Türkmençalıkoğlu, Seniye, (2012), Sanat Eserindeki Özgünlük Kavramı ve Hazır Nesne (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Kayseri.
- Üce, Sima, (2019), Marcel Duchamp Sonrası Nesne Kullanımı: Şeffaflık, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Erzurum.
- Yüret, Zeynep, (2013), Yaşamdaki Nesnelerin Sanat Eserine Dönüştürülmesi, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Ana Sanat Dalı, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Gober, Robert, (t.y.), Gober Robert, <https://theartstory.org/artist/gober-robert> (E.T.: 08.02.2021).
- Işık, Ege, (2015), Gözlerim Karanlığa Alıştı, Şimdi Görüyorum, <https://www.artfulliving.com.tr/sanat/gozlerim-karanliga-alisti-simdi-goruyorum-i-3288> (E.T.: 09.02.2021).
- Jackson, Richard, (2019), Big Ideas: Richard Jackson's Alleged Paintings, <https://www.crockerart.org/oculus/big-ideas-richard-jacksons-alleged-paintings> (E.T.: 10.02.2021).
- Kabak, İrem, (2019), Sanat Algısını Kökten Değiştiren Pisuvanlı Dadaist Sanatçı Marcel Duchamp, <https://listelist.com/marcel-duchamp-kimdir/> (E. T.: 11.02.2021).
- Levine, Sherrie, (2012), Sherrie Levine, <https://www.thebroad.org/art/sherrie-levine/fountain-buddha> (E.T.: 12.02.2021).
- Lucas, Sarah, (t.y.), Sarah Lucas, <http://www.artnet.com/artists/sarah-lucas/> (E.T.: 12.02.2021).
- Lucas, Sarah, (t.y.), Sarah Lucas, <https://www.kurimanzutto.com/artists/sarah-lucas#tab:slideshow> (E.T.: 12.02.2021).
- Lucas, Sarah, (t.y.), Sarah Lucas, <https://www.tate.org.uk/art/artworks/lucas-the-old-in-out-t07513> (E.T.: 13.02.2021).
- Refik, Ahmet, (2015), Sherrie Levine: Sanatta Kopyalama, <https://www.thebroad.org/art/sherrie-levine/fountain-buddha> (E.T.: 14.02.2021).

- Tanla, Damla, (2009), Ahlaksız Da Var Muzibi De, <https://v3.arkitera.com/h43917-ahlaksizi-da-var-muzibi-de.html> (E.T.: 15.02.2021).
- Tangüner, Ayda, (2010), Boğaziçi'nde "Çağdaş Sanat" Röportaj Dizisi, <https://istanbulmuseum.org/ip/vahit-tuna.html> (E.T.:16.02.2021).
- Tuna, Vahit, (t.y.), Vahit Tuna, <https://www.kolekta.com.tr/sanatcilar/vahit-tuna/> (E.T.: 17.02.2021).
- Wiratmo, Triyadi Guntur, (2019), Triyadi Guntur Wiratmo, <https://rachelgallery.com/triyadi-guntur-wiratmo/> (E.T.: (18.02.2021).
- Wiratmo, Triyadi Guntur, (2019), Triyadi Guntur Wiratmo, <https://www.thejakartapost.com/life/2018/07/30/art-jakarta-spotlight-triyadi-guntur-wiratmo.html> (E.T.:18.02.2021).
- Wendou, Zhou, 2021, Zhou Wendou<https://ocula.com/artists/zhou-wendou> (E.T.:18.02.2021).